

Тарас МАРШАЛОК

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОДАТКОВОГО НАВАНТАЖЕННЯ В УКРАЇНІ

Розглянуто регіональні особливості оподаткування. Проаналізовано показники сплати податків в розрізі регіонів. Розраховано вплив податків на громадян. Запропоновано шляхи оптимізації оподаткування в розрізі областей.

The regional features of taxation are considered. The indexes of payment of taxes in the cut of regions are analysed. Influence of taxes on citizens is expected. The ways of optimization of taxation in the cut of areas are offered.

Податки відіграють чи не найголовнішу роль у реалізації фінансової політики. Кожна держава прагне створити таку податкову систему, яка найповніше відображає її економічні, політичні, суспільні та ментальні особливості. На сьогоднішньому етапі розвитку економіки важко визначити межу ефективності, єдино правильні підходи до встановлення тих чи інших податків, податкових ставок, розрахунку бази оподаткування. Тому державні вектори розвитку економіки повинні бути спрямовані на пошук такого оподаткування, яке найоптимальніше відповідало б особливостям розвитку країни.

Метою статті є дослідження ефективності податкової системи, що характеризується рівнем податкового навантаження в Україні та відображається на регіональних особливостях економічного розвитку.

Для дослідження ефективності податкової системи прийнято використовувати співвідношення запланованих і мобілізованих податків, сплачених та перерозподілених податкових платежів на соціальні видатки, порівняння законодавчо встановленої й ефективної податкової ставки. Але найбільш досконалим та найбільш повним є показник податкового навантаження.

В економічній літературі проблемі ефективного оподаткування присвячена значна

кількість досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. В працях науковців податкове навантаження трактується неоднозначно.

Так, А. Соколовська зазначає, що податкове навантаження – це ефекти впливу податків на економіку загалом та окремих їх платників, пов'язані з економічними обмеженнями, що виникають в результаті сплати податків і відволікання коштів від інших можливих напрямків їх використання [9, 5].

С. Барулін визначає податкове навантаження як фінансове поняття, яке характеризує у відносній формі ту частину вартості виробленого суспільного продукту, що розподіляється і перерозподіляється в дохід держави опосередковано через механізми оподаткування [6, 109]. Він розглядає податкове навантаження з двох позицій: по-перше, як форму монопольної ціни сукупних суспільних благ; по-друге, як розрахунковий показник кількісного виміру цінних параметрів оцінки послуг, наданих державою.

Окремі автори під податковим навантаженням розуміють податкові платежі у відсотковому співвідношенні до валового внутрішнього продукту, що показує, яка частина виробленого продукту перерозподіляється через бюджет [6, 239]. Такої точки зору дотримується О. Найденко, поряд із цим твердженням, автор виокремлює основні фактори впливу на

рівень податкового навантаження: економічні; політико-правові; соціально-демографічні; науково-технічні; екологічні [7, 162].

На основі розглянутих визначень можна зробити висновки про те, що податкове навантаження – це показник, який відображає співвідношення мобілізованих податкових платежів та внесків в державні цільові фонди до показника валового внутрішнього продукту (ВВП) або валового національного продукту (ВНП).

Однак різноманітність поглядів науковців підтверджує актуальність поглибленого вивчення даної проблеми.

Враховуючи особливості бюджетної політики, державного устрою України, особливостей економічного розвитку територій держави, видається за доцільне вивчати податкову політику та її вплив на регіональному рівні. Для ефективного аналізу цього показника потрібно відобразити основні макроекономічні показники.

Для проведення дослідження використаємо валовий внутрішній продукт та регіональний валовий продукт (ВРП) (табл. 1). Вони найбільш повно відображають економічний розвиток економік територій та країни загалом.

Таблиця 1

Динаміка та структура валового внутрішнього продукту (регіональний аспект), млн. грн.*

Регіони	Роки	2002	2003	2004	2005	2006
Україна**		225810	267344	345113	441452	544153
АРК		6033	7309	9901	12848	16044
Вінницька		5319	6167	8123	10207	12414
Волинська		3112	3512	4994	6553	7687
Дніпропетровська		18059	21311	30040	41227	52347
Донецька		25285	30316	45617	58044	72361
Житомирська		3549	4201	5947	7430	8784
Закарпатська		3211	4016	5297	6700	8185
Запорізька		8629	10177	15255	19968	24787
Ів.-Франківська		4518	5544	7311	9622	11316
Київська		6868	8129	11883	15362	19188
Кіровоградська		3399	4023	5594	6877	8187
Луганська		8570	9954	14672	19716	24159
Львівська		8578	10547	13992	17192	21486
Миколаївська		4702	5337	7934	9553	11876
Одеська		10788	12792	17029	20762	24898
Полтавська		7811	8853	13983	18099	22179
Рівненська		3467	4053	5599	7263	8924
Сумська		4384	4822	6275	8025	9566
Тернопільська		2631	3098	3948	5137	6452
Харківська		11801	14515	20524	25618	32023
Херсонська		3265	3799	5200	6469	7565
Хмельницька		3944	4698	6344	7958	9603
Черкаська		3852	4565	6623	9014	10957
Чернівецька		2135	2539	3277	4234	5126
Чернігівська		3836	4576	6181	7627	8950
м. Київ		35200	43920	61357	77124	95267
м. Севастополь		1396	1724	2213	2823	3822

*Складено автором на основі даних Держкомстату України.

**Показник ВВП.

Аналізуючи наведені дані, спостерігаємо певні закономірності. Зокрема відмітимо, що у вибраному часовому інтервалі показник валового внутрішнього продукту мав тенденцію до зростання. У 2006 р. порівняно з 2002 р. зростання становило 58%, що є позитивним чинником, який засвідчує ефективний розвиток економіки країни.

Найменший показник регіонального валового продукту у 2006 р. зафіксовано у Чернівецькій області – 5126 млн. грн. та м. Севастополі – 3822 млн. грн., найвищий у м. Києві – 92267 млн. грн., але загалом у всіх регіонах спостерігається позитивна тенденція до зростання цього макроекономічного показника.

Проаналізувавши макроекономічні показники в абсолютних величинах, відмітимо позитивні тенденції у розвитку економіки у всіх регіонах. Але абсолютне зростання валового продукту не завжди свідчить про зростання добробуту населення, адже номінальний ВВП (ВРП) не завжди відповідає реальному, (при розрахунку реального значення цих показників необхідно враховувати рівень інфляції та інші фактори впливу).

Як відомо, важливою складовою фінансової політики країни є податкова політика, завдання якої полягає в перерозподілі валового внутрішнього продукту через бюджет країни.

Такий перерозподіл забезпечується податками – основним джерелом доходів країни. Незважаючи на принцип єдиного підходу, структура податкових надходжень має свої територіальні відмінності, зокрема сума податкових надходжень різниться в розрізі областей (табл. 2).

Аналізуючи податкові надходження, помічасмо закономірну тенденцію, яка спостерігалася при оцінці регіональних показників валового випуску продукту. За наведеними даними (табл. 2) відмітимо, що найбільше податкових платежів у 2006 р. мобілізовано в м. Києві – 2487,5 млн. грн., найменше податкових платежів надійшло у Чернівецькій обл. – 623,9 млн. грн., та м. Севастополі – 578,4 млн. грн. Здекларований розподіл податкових надходжень зумовлений особливостями розміщення про-

мислових потужностей, структурою економіки країни. Традиційно східні області та м. Київ відрізняються високотехнологічним виробництвом, гігантськими виробничими потужностями, що забезпечують широку податкову базу, а у кінцевому результаті – значні податкові надходження. У цих регіонах знаходяться найбільші підприємства України, що створює сприятливі умови для оподаткування. Саме тому найбільші податкові надходження мають Донецька обл. – 6942,4 млн. грн., Дніпропетровська обл. – 7896,5 млн. грн., Харківська обл. – 6249,3 млн. грн. Не великими податковими платежами традиційно вирізняються західні області, де не значний податковий потенціал та менші виробничі потужності.

Відмітимо стабільно високий рівень зростання податкових надходжень, зокрема по Україні. У 2006 р. надійшло на 51,6% більше податків, аніж у 2003 р. Дані свідчать про паралельне збільшення податкових надходжень і валового регіонального продукту, що обумовлене зростанням бази оподаткування, яка формується за рахунок виробленого валового внутрішнього продукту, а також інфляційних процесів, що відбуваються в Україні. Дослідивши макроекономічні показники, необхідно проаналізувати залежність податкових надходжень до бази оподаткування (ВВП, ВРП). Таке співвідношення в економічній літературі називають податковим коефіцієнтом (податкове навантаження), що відображає вплив податків на суспільство та господарюючі суб'єкти. Розрахунок зазначеного показника в розрізі областей (регіонів) дасть змогу порівняти рівномірність оподаткування в Україні, простежити тенденції, що спостерігаються в державі (табл. 3). Показник середнього значення динаміки податкового навантаження розраховується за формулою:

$$S = \frac{(n_1 - n) + (n_2 - n_1) + (n_3 - n_2)}{K}, \quad (1)$$

де n ; n_1 ; n_2 ; n_3 – рівень податкового навантаження у відповідних роках;

K – кількість показників.

Таблиця 2

Структура податкових надходжень в Україні у 2002–2006 рр., млн. грн.*

Регіони	Роки	2003	2004	2005	2006
Україна*		41964	48764	68561	86716
АРК		888,7	1453,1	1773,6	2151,7
Вінницька		834,4	964,8	1097,6	1421,4
Волинська		425,1	476,99	598,4	919,2
Дніпропетровська		2864,7	3838,2	6259,2	7896,5
Донецька		3919,7	5040	7587,1	6942,4
Житомирська		617,2	711,7	916,7	1161,1
Закарпатська		522,7	623,09	724,1	914,9
Запорізька		1769	1811,5	3005,6	3513,4
Ів.-Франківська		613,6	720,3	958,2	1200,7
Київська		1340,8	1530,1	1997,5	2487,5
Кіровоградська		455,08	522,97	648,05	805,5
Луганська		1725,1	2465,3	2979,3	2971,6
Львівська		1823,1	2020,7	2865,1	3617,8
Миколаївська		841,4	858,6	943,9	1297,3
Одеська		2006,4	2180,7	2798,8	3319,0
Полтавська		2235,6	2365,3	2545,9	2724,8
Рівненська		628,21	689,7	792,9	960,3
Сумська		1026,4	987,2	980,9	1265,1
Тернопільська		407,32	458,2	541,3	706,97
Харківська		3047,9	3169,3	4993,9	6249,3
Херсонська		628,45	676,5	696,6	721,98
Хмельницька		655,78	743,3	875,4	1025,3
Черкаська		778,26	1040,4	1392,7	1740,0
Чернівецька		357,41	480,5	471,09	623,9
Чернігівська		1044,6	1178,5	1311,0	1431,8
м. Київ		9647,9	11429	18363	28067

*Складено автором на основі: [2; 3; 4; 5].

Аналізуючи показники податкового навантаження в регіонах (табл. 3), відмітимо нерівномірність у його розподілі, зокрема, найвище податкове навантаження притаманне м. Києву, цей показник у 2006 р. становив 29,4%. Найменший показник податкового навантаження у 2006 р. зафіксовано у Кіровоградській обл. – 9,8%, Донецькій обл. – 9,6 % та Херсонській обл. – 9,5 %. Що стосується областей, які традиційно економічно менш розвинуті, зокрема Чернівецька обл., Тернопільська обл., то тут податкове навантаження становило 12,1% та 10,9% відповідно. Це може свідчити про нерівномірність

оподаткування, а саме – менш економічно розвинуті регіони мають вище податкове навантаження, ніж регіони із високим промисловим потенціалом. Що стосується рівномірності оподаткування, то різниця між максимальним і мінімальним показником становить 19,9%. Отже, спостерігаються певні проблеми, що склалися в податковій системі України, а саме – порушується один із основних принципів оподаткування – принцип рівномірності.

Стосовно зміни рівня податкового навантаження в аналізованих роках, спостерігаємо наступні тенденції. Середній по-

Таблиця 3

Показники податкового навантаження в розрізі областей України, у %*

Регіони	Роки	2003	2004	2005	2006	Середній показник динаміки
Україна		0,156966	0,141299	0,155308	0,15936	0,000798
АРК		0	0,146763	0,138045	0,134112	0,044704
Вінницька		0,135301	0,118774	0,107534	0,1145	-0,00693
Волинська		0,121042	0,095513	0,091317	0,119579	-0,00049
Дніпропетровська		0,134424	0,12777	0,151823	0,150849	0,005475
Донецька		0,129295	0,110485	0,130713	0,095941	-0,01112
Житомирська		0,146917	0,119674	0,123378	0,132184	-0,00491
Закарпатська		0,130154	0,117631	0,108075	0,111778	-0,00613
Запорізька		0,173823	0,118748	0,150521	0,141744	-0,01069
Ів.-Франківська		0,110678	0,098523	0,099584	0,106106	-0,00152
Київська		0,16494	0,128764	0,130029	0,129638	-0,01177
Кіровоградська		0,11312	0,093488	0,094234	0,098388	-0,00491
Луганська		0,173307	0,168028	0,151111	0,123002	-0,01677
Львівська		0,172855	0,144418	0,166653	0,168379	-0,00149
Миколаївська		0,157654	0,108218	0,098807	0,109237	-0,01614
Одеська		0,156848	0,128058	0,134804	0,133304	-0,00785
Полтавська		0,252525	0,169155	0,140665	0,122855	-0,04322
Рівненська		0,154999	0,123183	0,10917	0,107609	-0,0158
Сумська		0,212858	0,157323	0,122231	0,13225	-0,02687
Тернопільська		0,131478	0,116059	0,105373	0,109574	-0,0073
Харківська		0,209983	0,154419	0,194937	0,19515	-0,00494
Херсонська		0,165425	0,130096	0,107683	0,095437	-0,02333
Хмельницька		0,139587	0,117166	0,110003	0,106769	-0,01094
Черкаська		0,170484	0,157089	0,154504	0,158803	-0,00389
Чернівецька		0,140768	0,146628	0,111264	0,121713	-0,00635
Чернігівська		0,228278	0,190665	0,171889	0,159978	-0,02277
м. Київ		0,21967	0,186271	0,238097	0,294614	0,024981
м. Севастополь		0,210731	0,180795	0,156358	0,151334	-0,0198

* Складено автором на основі даних Держкомстату та [2; 3; 4; 5; 10].

казник динаміки змін рівня оподаткування в регіонах засвідчує певне викривлення в розрізі областей. Загалом по Україні за аналізований період спостерігається певне зростання середнього показника податкового навантаження, його значення знаходиться на рівні + 0,079%. Що стосується розрахунку в розрізі областей, негативне значення спостерігаємо в усіх регіонах, окрім Автономної республіки Крим, де показник був позитивний +4,4% та м. Києва +2,4%, Дніпропетровської обл. +0,5%. Такі тенденції не завжди мають послідовний

характер до зростання чи зниження. Здійснюючи аналіз по Києву, зазначимо, що позитивне значення мало місце за рахунок різкого зростання податкового навантаження у 2005 р. порівняно з 2004 р. (+5,2%) та у 2006 р. порівняно з 2005 р. (+5,6%), хоча спостерігаємо зниження у 2004 р. порівняно з 2003 р. (-3,3%). Найбільше негативне значення зафіксоване у Сумській обл. (-2,7%). Що стосується Тернопільської області, то показник податкового навантаження знизився на 0,7% у період з 2003 по 2005 рр., незначне зростання було у 2006 р. (+ 0,4).

Проведений аналіз дозволяє зробити наступні висновки. В Україні спостерігається нерівномірний розподіл податкового навантаження в розрізі областей. Такі розбіжності можна пояснити різною структурою виробництва, неоднаковим промисловим потенціалом, структурою промислового комплексу. Області із великим промисловим, фінансовим потенціалом, із широкою базою оподаткування зазнають таке ж або менше податкове навантаження, аніж регіони, що традиційно є аграрними чи економічно менше розвинутими.

Також видається за потрібне охарактеризувати вплив податків на кожного громадянина країни. Саме тому важливо оцінити податковий тягар на одну особу, розрахований в розрізі України та областей. Це дасть можливість оцінити рівень справляння податків у різних регіонах при певному рівні виробленого регіонального продукту (табл. 4).

Що стосується розподілу валового регіонального продукту на одну особу по регіонах, зазначимо, що найбільший показник зафіксовано у м. Києві, зокрема, у 2006 р. він становив 35,049 тис. грн., у Донецькій обл. – 15,797 тис. грн., Дніпропетровській – 15,293 тис. грн. Найнижче значення було у Чернівецькій обл. – 5,655 тис. грн.; у Тернопільській обл. – 5,836 тис. грн., Закарпатській обл. – 6,580 тис. грн., Львівській обл. – 8,365 тис. грн. Стосовно наведених даних спостерігаємо значні розриви щодо виробництва валового регіонального продукту в розрізі областей. Порівнюючи показник м. Києва, де він найвищий, та показник у Чернівецькій обл., де цифра є найнижчою, спостерігаємо різницю у 83%. По Україні у 2006 р. вироблений валовий внутрішній продукт на одну особу становив 11,665 тис. грн., що є значно менше зафіксованого в м. Києві, різниця даних показників становить -23,384 грн. Така ситуація засвідчує про нерівномірний розподіл виробництва, а також значний дисбаланс в Україні. Саме тому зміни в країні повинні відбуватися в напрямку вирівнювання економічного потенціалу; економіку потрібно

змінювати в напрямку реструктуризації, з урахуванням пріоритетів того чи іншого регіону.

Надходження податкових платежів на одну особу в Україні та регіонах мали наступні тенденції. Найвищі показники зафіксовано у м. Києві – 10325 грн./особу, Дніпропетровській обл. – 2306 грн./особу, Харківській обл. – 2222 грн./особу, Запорізькій обл. – 1902 грн./особу, найвищий показник перевищує у 5,6 разів середній показник по Україні. В областях, де значення є більшим, ніж в середньому по Україні, перевищення є незначним і становить приблизно 400 грн. (Дніпропетровська обл., Харківська обл., Запорізька обл.). У Донецькій області такий показник є значно нижчим, ніж по Україні – (-344 грн.). Стосовно областей-аутсайдерів, ця різниця є значною, зокрема, на одну людину в Тернопільській області припадає 639 грн. сплачених податків, у Чернівецькій області – 688 грн., Закарпатській – 735 грн. Що стосується податкового тягаря в розрізі років, відмітимо постійне його зростання, зокрема, по Україні цей показник зріз у 2006 р. порівняно із 2002 р. на 211%, таке зростання спостерігалось у кожному із аналізованих років. Найвище зростання спостерігаємо в Дніпропетровській області та м. Києві – 282%, найменше у Полтавській області – 126% та Сумській області – 129%, що вказує на незначний приріст податкової бази порівняно з іншими областями, саме тому ці регіони можна назвати регіонами реципієнтами, які живляться за рахунок інших джерел фінансування (бюджетних трансфертів та дотацій).

Такі дисбаланси свідчать про різні можливості регіонів у забезпеченні соціальної політики. Нерівність в оподаткуванні створює проблему проведення ефективної бюджетної політики, яка дала б змогу регіонам забезпечувати себе фінансовими ресурсами. Нерівні умови в оподаткуванні створюють необхідність перерозподілу акумульованих податків між регіонами-донорами та регіонами-реципієнтами. Саме тому для спрощення розподільчих відносин податкове навантаження в Україні здебільшого форму-

Таблиця 4

Показники сплати податків на одну особу в цілому в Україні та в регіонах, у грн. [2; 3; 4; 5; 10]

Області	Показники											
	Населення, тис. чол.				ВРП** на одну особу тис. грн.				СП* на одну особу, грн.			
	2003	2004	2005	2006	2003	2004	2005	2006	2003	2004	2005	2006
Україна***	47658	47318	46958	46646	5,609	7,293	9,400	11,665	880	1030	1460	1859
АРК	2006,5	1995,4	1984,7	1977,1	3,642	4,961	6,473	8,114	0	728	893	1088
Вінницька	1738,1	1722,2	1703,4	1686,5	3,548	4,716	5,992	7,360	480	560	644	842
Волинська	1049,4	1045,4	1040,9	1038,0	3,346	4,777	6,295	7,405	405	456	574	885
Дніпропетровська	3505,4	3479,1	3449,6	3422,9	6,079	8,634	11,951	15,293	817	1103	1814	2306
Донецька	4725,8	4676,9	4627,1	4580,6	6,414	9,753	12,544	15,797	829	1078	1639	1515
Житомирська	1361,3	1347,1	1331,5	1317,1	3,086	4,414	5,580	6,669	453	528	688	881
Закарпатська	1251,5	1249	1245,8	1243,8	3,208	4,240	5,378	6,580	417	499	581	735
Запорізька	1893,9	1878,9	1862,3	1846,9	5,373	8,119	10,722	13,420	934	964	1613	1902
Ів.-Франківська	1398,6	1394,3	1389,4	1385,4	3,963	5,243	6,925	8,168	438	516	689	866
Київська	1795,2	1780,7	1765,3	1751,1	4,528	6,673	8,702	10,957	746	859	1131	1420
Кіровоградська	1101,5	1085,7	1068,7	1053,1	3,652	5,152	6,434	7,774	413	481	606	764
Луганська	2475,9	2443,5	2411,7	2381,9	4,020	6,004	8,175	10,142	696	1009	1235	1247
Львівська	2599,7	2589,6	2578,2	2568,4	4,057	5,403	6,668	8,365	701	780	1111	1408
Миколаївська	1241,3	1230,9	1220,5	1211,9	4,299	6,445	7,827	9,799	677	697	773	1070
Одеська	2431,4	2416,7	2403,3	2395,5	5,261	7,046	8,638	10,393	825	902	1164	1385
Полтавська	1592,4	1574,3	1556,1	1540,5	5,559	8,882	11,631	14,397	1403	1502	1636	1768
Рівненська	1164,6	1161,3	1157	1154,4	3,480	4,821	6,277	7,730	539	593	685	831
Сумська	1263,5	1245,7	1227,8	1211,4	3,816	5,037	6,536	7,896	812	792	799	1044
Тернопільська	1127,4	1120,4	1112,8	1105,4	2,747	3,523	4,616	5,836	361	408	486	639
Харківська	2868,50	2850,1	2830,5	2812,1	5,060	7,201	9,050	11,387	1062	1112	1764	2222
Херсонська	1150,92	1139,5	1127,5	1117,1	3,300	4,563	5,737	6,771	546	593	617	646
Хмельницька	1402,41	1389,6	1374,9	1361,4	3,349	4,565	5,788	7,053	467	534	636	753
Черкаська	1373,9	1359	1343,1	1328,0	3,322	4,873	6,711	8,250	566	765	1036	1310
Чернівецька	915,02	912,06	908,6	906,3	2,774	3,592	4,659	5,655	390	526	518	688
Чернігівська	1208,5	1189,8	1170,2	1151,9	3,786	5,194	6,517	7,769	864	990	1120	1242
м. Київ	2636,4	2662	2687,6	2718,1	16,659	23,049	28,696	35,049	3659	4293	6832	10325
м. Севастополь	378,37	378,59	378,97	379,2	4,556	5,845	7,449	10,079	960	1056	1164	1525

*СП – сплачені податки.

**Валовий регіональний продукт.

***Використовуються дані по Україні (ВВП).

ється за рахунок загальнодержавних податків та зборів, що дає змогу легше розподіляти бюджетні трансферти, а також проводити політику збалансування між регіонами.

Розриви у податковому навантаженні, виявлені нами, видаються неприпустимими. Необхідно шукати шляхи вирівнювання оподаткування. При наданні податкових пільг, потрібно дотримуватися принципу однакового підходу до всіх платників, унеможливити

любювання інтересів великими промисловими групами при отриманні податкових пільг.

Найбільшою проблемою у нерівномірності формування податкового навантаження є проблема консолідованої сплати податку на прибуток підприємств, що призводить до великих розривів між створеним продуктом та сплаченим податком. Зокрема, така ситуація спостерігається у Донецькій, Дніпропетровській та Луганській областях, регіонах де зо-

середилася практично вся промисловість України, а податки сплачуються за місцем розташування головних офісів. Причиною цієї проблеми є необґрунтоване використання податкових пільг, використання мінімізаційних податкових схем; податки сплачують не у тих регіонах, де створюється додана вартість.

Таким чином, контролюючі органи повинні координувати свою діяльність в напрямку удосконалення оподаткування великих платників, послаблення податкового навантаження на малих платників податків, надавати податкові пільги не за принципом домовленості, а за принципом необхідності й економічної доцільності. Діяльність державних органів влади має здійснюватися в напрямку розвитку в регіонах тих галузей народного господарства, що найхарактерніші для даної місцевості. Саме такі кроки дозволять забезпечити поступальний розвиток економіки територій та країни загалом.

Література

1. Барулин С. В. *Теория и история налогообложения: Учеб. пособие.* – Саратовский государственный социально-экономический университет. – Саратов, 2005. – 316 с.

2. *Діяльність державної податкової служби України // Статистичний бюлетень.* – 2003. – 89 с.

3. *Діяльність державної податкової служби України // Статистичний бюлетень.* – 2004. – 89 с.

4. *Діяльність державної податкової служби України // Статистичний бюлетень.* – 2005. – 89 с.

5. *Діяльність державної податкової служби України // Статистичний бюлетень.* – 2006. – 89 с.

6. Евстегнеев Е. Н. *Основы налогового планирования.* – СПб.: Питер, 2004. – 288 с.

7. *Проблеми розвитку податкової політики та оподаткування: Монографія / За заг. ред. проф. Ю. Б. Іванова.* – Х.: ВД "ІНЖЕК", 2007. – 448 с.

8. Савченко В. Я. *О методике определения налоговой нагрузки // Финансы.* – 2005. – № 7. – С. 26–32.

9. Соколовська А. *Теоретичні засади визначення податкового навантаження та рівня оподаткування економіки // Економіка України.* – 2006. – № 7. – С. 4–12.

10. www.ukrstat.gov.ua